



# BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ



R. VIII: 2010

Data odczytu: 24.3.2010

Nr 12 (241)

Data wydania: 24.3.2010

801. spotkanie

**Marek Szajerka**

## Rezydencja kanoników chełmińskich w Grudziądzu w XVI- XVIII w.

Kwestię rezydencji kanoników chełmińskich w Grudziądzu poruszyłem już 5 lat temu w Biuletynie KMDG nr 8(47), R.III 2005. Zawarte jest tam streszczenie prelekcji z 2.03.2005 r. pt.: *Śladami przeszłości Grudziądza*. Prelekcja odbyła się przed wydaniem 16 tomu Rocznika Grudziądzkiego, w którym ten temat został omówiony. W cytowanym biuletynie opublikowany został fragment wizytacji kanonika Strzesza z 1667 r., w którym opisał on wygląd rezydencji.

Wygłoszona w 2005 r. prelekcja była jeszcze przyjęta na granicy hipotezy. Źródła pisane są bardzo przekonywujące, ale mało było jeszcze wtedy dowodów materialnych na podbudowanie tezy o rezydencji kanoników chełmińskich w Grudziądzu. Panował wtedy pogląd, że kolegium jezuickie i kościół od fundamentów zbudowano od 2 poł. XVII w. do 1 poł. XVIII w.

W tych badaniach rok 2006 okazał się przełomowym. Dostępny był wówczas tom 16 Rocznika Grudziądzkiego, wydrukowany pod koniec 2005 r. Ukazały się w nim istotne dla tematu artykuły.

Prof. J. Pakulski opublikował artykuł pt.: *Barokowe inskrypcje w Ratuszu grudziądzkim*. W artykule tym wskazał też na źródłowe dowody istnienia obiektów murowanych na terenie kolegium przed objęciem tego terenu przez jezuitów pod koniec 1. poł. XVII w. Autor artykułu zasygnalizował problem jednoznacznej datacji architektonicznej murów kolegium i kościoła pojezuickiego.

Obecny tu prelegent opublikował w tym roczniku artykuł pt.: *Wpływ badań nad kościołem p.w. Św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*. Artykuł ten w świetle źródeł pisanych pokazał możliwość istnienia na terenie obecnego Grudziądza dwóch organizmów miejskich, miasta lokowanego przez Krzyżaków oraz jurydyki kościelnej kanoników chełmińskich, posiadającej prawa miejskie. W artykule opublikowany został przywilej króla Zygmunta Starego dla tej jurydyki, jako samodzielnego organizmu miejskiego. Na przełomie XX/XXI w. pogląd o istnieniu rezydencji kanoników w Grudziądzu, drugiego miasta średniowiecznego był przyjęty bardzo nieufnie i z dużą rezerwą. Do artykułu o kościele św. Mikołaja Redakcja Rocznika Grudziądzkiego dodała przy tytule przypis z gwiazdką: *Redakcja nie podziela wszystkich poglądów autora, traktuje te rozważania jako wprowadzenie do dyskusji nad dziejami kościoła farnego. Prezentowana w artykule dokumentacja fotograficzna znajduje się w Muzeum w Grudziądzu*.

W tym też roczniku ukazał się A. Chęcia pt.: *Gdanisko zamku w Grudziądzu*. Autor artykuł zanegował istnienie gdaniska przy Ratuszu oraz przy Bramie Wodnej. W odpowiedzi na ten artykuł w 17 tomie Rocznika Grudziądzkiego opublikowałem artykuł pt.: Średniowieczne baszty ustępowe w panoramie miasta Grudziądza ze szczególnym uwzględnieniem pierwotnego przeznaczenia spichrzy 49-51. W artykule tym udowodniłem zasadność stwierdzenia, że rzekomy spichrz 49 jest faktycznie gdaniskiem przy Bramie Zamkowej przedzamcza. Artykuł A. Chęcia ma duże znaczenie dla identyfikacji rezydencji kanoników. Baszty ustępowe budowano przy zamkach.

Świadczy to o tym, że mamy na terenie kolegium jezuickiego do czynienia z relikdami zamku.

Przy badaniach źródłowych nad tematem rezydencji kanoników brakowało dowodów materialnych. Okazją do pozyskania takich dowodów były prace zabezpieczające fundamenty kościoła pojezuickiego, rozpoczęte w 2006 r. od strony południowej. Wykop na głębokość około 4 m odsłonił fundamenty starsze, aniżeli z 2 poł. XVII w. i 1 ćw. XVIII. Podobnie było w 2008 r. po stronie północnej. Wykopy z 2006 r. i 2008 były bardzo interesujące. W 2006 r. natrafiono zapewne na fundament kaplicy kościoła św. Mikołaja, rozebranej ok. 1795 r., przylegającej prawie do ściany kościoła pojezuickiego (do 1648 r. była tu plebania). Cegły okazały się identyczne, jak w zakrystii kościoła św. Mikołaja, cienkie cegły o grubości ok. 6,5-7 cm. Natomiast w 2008 r., przypuszczalnie natrafiono na fundament ganku przylegającego do rezydencji, opisanego przez kanonika Strzesza.

Postępowi w badaniach nad kwestią rezydencji kanoników chełmińskich w Grudziądzu sprzyjają badania archeologiczne na Górze Zamkowej (sezony 2006-2009) oraz ich wyniki. Do sezonu archeologicznego zaliczam też rok 2006, rozbiórkę kopca pod nadzorem archeologicznym. Dla potrzeb badań archeologicznych w 2009 r. napisałem pracę pt.: *Zamek przy Grudziądzu. Studium historyczno – archiwalne dla potrzeb badań archeologicznych, prowadzonych przez Instytut Archeologii i Etnografii UMK w Toruniu*. Oddz. PTH w Grudziądzu, Grudziądz 2009.

W pracy tej ukazałem historię historiografii Grudziądza od XIX w. do prawie końca 1. dekady XXI w. W świetle tej pracy, jak sądzę rezydencja kanoników chełmińskich w XVI-XVIII w. na stałe wpisze się historię Grudziądza.

Bardzo istotne do badań rezydencji kanoników w Grudziądzu są prace ks. A. Mańkowskiego, dostępne obecnie również za pośrednictwem Internetu w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej. Są to:

*Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy*, Roczniki TNwT, T.33-34:1926-27 oraz *Inwentarze dóbr kapituły katedralnej chełmińskiej z XVII i XVIII w.*, Fontes TN w T, T. 23:1928.

Prace te ukazują strukturę administracyjną diecezji chełmińskiej, jej dobra materialne. Jednocześnie pokazują luki badawcze. Ks. A. Mańkowski np. podał opis źródłowy głównej rezydencji kanoników przy kościele katedralnym w Chełmży, rozebranej w XIX w. Natomiast w komentarzu do źródła napisał, że nie wiadomo, gdzie były rezydencje kanoników.

Cytat:

*Były własnością kapituły domy mieszkalne (curiae) dla kanoników rezydujących oraz dom wikarjuszów z innymi zabudowaniami; ile było kuryj niewiadomo, opisy, bowiem z różnych lat porównywane ze sobą nie dają dostatecznej podstawy do identyfikacji.*

W tej sytuacji znany jest tylko zamek kanoników chełmińskich w Kurzętniku, w którym mieszkał zarządca dóbr lubawskich a nie kanonicy. Trochę jest dziwny fakt, że historycy przeszli do porządku dziennego przez prawie 100 lat nad brakiem rezydencji kanoników chełmińskich na miarę zamków w Kwidzynie, Olsztynie.

Dla tego tematu ważny jest też artykuł ks. A. Liedtke pt.: *Archiwa kościelne na Pomorzu i ich stan i potrzeby*, Zapiski TN w T, T.11:1938-1940. Artykuł ten wyjaśnia, dlaczego tak trudno znaleźć informacje o historii Kościoła w diecezji chełmińskiej odnośnie np. średniowiecza. Na przełomie XVIII/XIX w. dokumenty uległy w dużej mierze zniszczeniu.

W konkluzji można jednak stwierdzić, na podstawie szczątkowych źródeł, że w Grudziądzu w XVI-XVIII w. była jedna z kilku kurii kanoników chełmińskich, którzy tu nadzorowali zasoby kościelnego zboża, pochodzącego z dziesięcin.

Biorąc pod uwagę, że do początku XVI w. nie jest znany diecezjalny kościół kolegiacki, zapewne był nim kościół św. Mikołaja, odnotowany w zachowanych źródłach dopiero w 1524 r. Kościół ten jeszcze w 1667 r. był wykluczony z archidiecezji grudziądzkiej (odpowiednik dekanatu) i należał do dominikanów.

Rezydencja (kuria) kanoników po stronie północnej kościoła była do 1648 r. Po przekazaniu zabudowań jezuitom została przeniesiona w obecne miejsce po stronie południowej. Kuria po stronie południowej odpowiadała rozmiarom skrzydła południowego zamku wysokiego razem z kaplicą po stronie wschodniej. Możliwe, że w przyszłości dalsze badania ustalą ściślej początek budowy kurii. Już teraz jednak można napisać na podstawie wykopalisk na Górze Zamkowej, że mogła powstać na przełomie XIII/XIV w.

Ciekawych odkryć archeologicznych może dostarczyć planowany remont ulicy Ratuszowej.

*Brama Klasztorna w XVII w. Szkic rekonstrukcyjny. M.Sz.*

(L.B.S.)

---

**Redakcja:** Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.